

ISTORINĖS ŽEMAITIJOS SOSTINĖS

PARENGĖ JURGIS ŽELVYS

Kalbėdami apie Žemaitiją, dažnai minime šio istorinio, etnografinio regiono sostines – Varnius, Kražius, Raseinius, Telšius. Ar yra pagrindas šias gyvenvietes taip įvardyti ir ar tik jas galima tituluoti tokiais vardais?

Prieš atsakydami į šį klausimą, pabandykime rasti atsakymą į du kitus: ko reikia gyvenvietei, kad ją galėtume tituluoti sostinės vardu, ir kokios būna sostinės?

Enciklopedijose, žinyuose, internete skalbiama, kad tuo atveju, jei kalbama apie valstybės sostinę, tai ji yra valstybės suvereno rezidavimo vieta, t. y. ta gyvenvietė, kurioje dirba (reziduoja) parlamentas (demokratinėse valstybėse) arba monarchas (monarchijose). Dažniausiai toje pačioje gyvenvietėje reziduoja ir Vyriausybė, nors yra ir išimčių. Dažniausiai sostinė yra įvardyta valstybės įstatymuose.

Istorikas prof. dr. Adomas Butrimas yra pažymėjęs, kad „kalbėdami apie etnografinius Lietuvos regionus: Aukštaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją ar Žemaitiją, galime pasakyti, kad tik pastarajame pradėjo formuotis nors ir labai gimininga lietuviams, tačiau vis dėlto savarankiška tautybė, žemaičių subetnosas. Subetnosu ar subtauta yra vadinama tokia etninė žmonių bendrija, kuri turi galimybę sukurti atskirą tautybę, tačiau net jos nesukūrusi išlaiko tam tikrus specifinius bruožus, kurie skiria ją nuo pagrindinio tautos kamieno. Subtauta galime vadinti ir tokią etninę grupę, kuri neturi visų tautai būdingų požymių.“¹ Žemaitija kaip „etnosas niekada nebuvo sukūręs savo valstybės, tačiau nuo XIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turėjo ryškią autonomiją, kuri įvairiais valstybingumą ir etniškumą žyminčiais terminais ir sąvokomis reiškėsi iki pat 1926 m.“²

Tai, kad Žemaitija neturėjo valstybės statuso, nors galimybę įtvirtinti savo valstybingumą turėjo, yra pažymėję ir daugelis kitų istorikų. Taigi Žemaitiją įvardyti valstybe, o kurią nors jos gyvenvietę šios valstybės sostine nėra pagrindo. Tačiau sostinėmis yra įvardijamos ir teritorinių administracinių vienetų, istorinių, etnografinių regionų centrai bei konkrečių veiklų centrai, pvz., juk nebejojame fakto teisingumu, kai sakome, jog Palanga – Lietuvos vasaros sostinė ar vasaros pramogų sostinė, Telšiai – Lietuvos kultūros sostinė 2016 ir t. t.

Šiandien Žemaitijos etnografinio ir istorinio regiono sostine yra

vardinami Telšiai. Taip šis miestas pradėtas vadinti po to, kai čia 1926 m., panaikinus Žemaičių vyskupystę, kurią jau minėtoje publikacijoje A. Butrimas įvardija kaip „paskutinę istorinę Žemaitijos tęstinumą 509 metus išlaikiusią instituciją“, ir suformavus Telšių vyskupystę bei jos centru pasirinkus Telšius. Taip Telšiai tapo Žemaitijos dvasinio gyvenimo centru. Vėlesniais metais, šiame mieste pradėjus veikti kunigų seminarijai, plėtojantis „Kanklių“ draugijos veiklai, duris atvėrus Žemaičių muziejui „Alka“, kuris buvo kuriamas kaip šio regiono mokslo ir kultūros centras, savo veiklą pradėjus Žemaičių rašytojų sambūriui, kurio daugelis narių gyveno Telšiuose, mieste atsiradus kelioms spaustuovėms, susiformavus stipriam švietimo įstaigų tinklui, jau buvo pagrindas pradėti Telšius vadinti ir Žemaitijos kultūros bei švietimo centru. Tokiu jis lieka ir šiandien. Čia veikia 4 aukštojo mokslo įstaigos (Vilniaus dailės akademijos Telšių dailės fakultetas, V. Borisevičiaus kunigų seminarija, Žemaitijos kolegijos Telšių menų ir pedagogikos fakultetas bei Socialinių mokslų kolegijos Telšių filialas), trys gimnazijos (Žemaitės (buv. I vidurinė); Vincento Borisevičiaus (buv. VII vidurinė); Telšių Džiugo (buv. V vidurinė); Telšių vyskupijos licėjus), daug kitų švietimo ir ugdymo įstaigų, jau minėtas Žemaičių muziejus „Alka“ ir jos padalinys – Žemaitijos kaimo muziejus. Visą dabartinę Žemaitijos teritoriją administruojančių valstybės įstaigų Telšiuose nėra. Telšių vyskupija šiandien taip pat neapima visos dabartinės etnografinės Žemaitijos teritorijos, juo labiau istorinės. Beje, jei šiandien norėtume įkurti kokį nors Žemaitijos rajonų administracinį darinį, tai taip pat būtų gana sudėtinga, nes dalis į dabartinę etnografinę Žemaitijos teritoriją įeinančių rajonų etnografiniu požiūriu yra nevienalyčiai – viena jų dalis priklauso Žemaitijos etnografiniam regionui, kita – Mažajai Lietuvai (pvz., Šilutės ir Klaipėdos rajonai).

Kokios anksčiau buvo Žemaitijos istorinės ribos ir kaip jos keitėsi?

„Atskiros žemaičių genties formavimasis Centrinėje dabartinės Žemaitijos dalyje užsibaigė apie V amžių. Vakarinė šios genties riba – Mažeikių, Sedos, Varduvos, Telšių, Žarėnų, Tverų apyl. ir Jūros upė. Rytinė riba – Šušvės aukštupys, Dubysa, pietinė riba – Ariogala – Tauragė, o šiaurinė riba nesiekė Mūšos aukštupio. Į vakarus – kuršiai, į šiaurę – žiemgaliai. Čia ankstyvaisiais viduramžiais formavosi pagrindinės žemaičių žemės, vėliau vadinamos valsčiais, kurios į istorinius šaltinius pateko XIII–XIV a., kaip ir šių žemių valdovai – kunigaikščiai: Ariogalos, Paštuvos, Junigedos (Veliuonos), Raseinių, Viduklės, Kaltinėnų, Kražių, Šiaulių, Medininkų, Pagraudės ir kiti. Kaip tik šių žemių – administracinių vienetų – tam tikras savarankiškumas, jų kunigaikščių (ypač Erdvilo, Vykinto, Algmino (Almino, Alemeno), Bulionių (Bulevičių) aktyvi ir gana savarankiška laikysena, formuojantis Lietuvos valstybei XIII a., būtų tam tikro žemaičių separatizmo, o kartu ir Lietuvos valstybės dualizmo jos formavimosi etape išraiška. Tačiau valstybės formavimosi procese pasireiškė ir žemaičių siekiai tapti integralia Lietuvos valstybės dalimi – matyt, šie bus buvę stipresni už separatistinius: Lietuvos valstybė atsirado kaip dviejų pagrindinių etnosų – žemaičių ir lietuvių (aukštaičių) – integracijos rezultatas. Tačiau ir susiformavus valstybei tam tikras autonomiškumas buvo išlaikytas.“³

Pasak istorikų, savitą Žemaitijos kultūrinį veidą išryškino ir žemaičių kultūrinį identitetą daugiau kaip 500 metų formavo, palaikė 1417 m. įsteigta Žemaičių vyskupija. Jos centras ilgą laiką buvo Medininkų žemės gyvenvietėje Medininkuose (dabartiniai Varniai, Telšių r.). Tuo laikotarpiu Varniai buvo Žemaitijos dvasinio gyvenimo

Paminklas „Žemaitis“ Raseiniuose. Skulptorius Vincas Grybas. Gintauto Čičiūno nuotrauka

mo centras, o kai čia veikė Žemaičių kunigų seminarija (1622–1628, 1745–1864), Varniai buvo ir Žemaitijos švietimo bei kultūros centras. Teigti, kad jis buvo ir šio regiono administracinis centras, nėra pagrindo.

1628–1745 m. Žemaičių kunigų seminarija buvo perkelta į Kražius. Ši gyvenvietė 1614–1844 m. buvo svarbus Žemaitijos kultūros, švietimo ir mokslo centras. Čia tuo laikotarpiu veikė populiariausia ir garsiausia Žemaitijoje aukštesnioji mokykla – kolegija. Taigi yra pagrindo sakyti, kad bent jau 1628–1745 m., kai čia veikė ir kolegija, ir Žemaičių kunigų seminarija, Kražiai buvo Žemaitijos kultūros, švietimo ir mokslo sostinė.

Rašydamas apie tam tikrą politinį Žemaitijos savarankiškumą, A. Butrimas jau minėtoje publikacijoje pažymi, kad jis „buvo įtvirtintas atskiru LDK administraciniu vienetu – Žemaičių seniūnija. Ji įteisinama 1411–1412 m., ir patvirtinama visų valdovų teisė sau išsirinkti krašto seniūną, kurį Didysis Lietuvos kunigaikštis tik tvirtindavo. Labai svarbus ir pats šio administracinio padalinio pavadinimo skirtumas: jei 30 LDK pavių (XVI–XVIII a.), sujungtų į 13 vaivadsčių (1564–1566), buvo įvardijami didžiųjų miestų ar geografinių sričių vardais, o Žemaičių seniūnija nebuvo padalyta į smulkesnius pavietus ir išlaikė skirtingą administracinį pavadinimą, kuris visų pirma žymėjo etnoso vardą. Taigi atskira Žemaičių vyskupystė (1417–1926 m.) ir atskira Žemaičių seniūnija (nuo 1411 m.), valdovo titule įforminta Žemaičių kunigaikštystės sąvoka, išreiškė savotišką Žemaitijos teritorinę autonomiją. Tiesa, ji reiškė gana menką

valstybingumo formą. [...] 1441 m. Žemaitija tapo autonomiška LDK sudėtyje. Tais pačiais metais Žemaitijai buvo suteiktas oficialus Kunigaikštystės statusas ir ji buvo įtraukta į LDK, o vėliau ir į ATR valdovų titulus.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo laikotarpiu nė vienas dabartinės Lietuvos regiono etnosas – dzūkai, aukštaičiai ar suvalkiečiai – neturėjo jokios valstybės titulaturės, t. y. valdovo titulu buvo įvardijamas tik Žemaičių regiono titulas. Tiesa, Žemaičių kunigaikščiais jau buvo Lietuvos valdovai ir jiems priklausė šis titulas, tačiau seniūno institucija išliko visą laiką, kol egzistavo LDK.

Be to, Žemaičių seniūnai, ypač po XVI a. vidurio LDK administracinės reformos, tarp svarbiausių LDK pareigūnų užėmė penktą vietą po: 1) Vilniaus vaivados, 2) Vilniaus kašteliono, 3) Trakų vaivados, 4) Trakų kašteliono. Penktuoju visada būdavo įvardijamas Žemaičių seniūnas.⁴

Žemaičių seniūnija gyvavo 1411–1795 m. (jos neliko po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo).

Istorikas doc. dr. Vacys Vaivada knygoje „Žemaitijos istorija“ rašo⁵: „Svarbiausia Žemaitijos administracijos figūra XV–XVIII a. buvo seniūnas. Tačiau jo padėtis keitėsi. XV a., kai į šias pareigas Didysis kunigaikštis dažniausiai skirdavo Kęsgailas, seniūno kompetencija Žemaitijoje buvo labai didelė. Su Kęsgailų sprendimais vietinė bajorija turėjo skaitytis beveik basalygiškai. Tai rodo XVI a. pradžioje įvykęs Žemaitijos tijųų pasipriešinimas seniūno veiksams. Pats faktas, kad tijųnai priešinosi Kęsgailų praktikuojamam savavališkam tijųnysčių dalijimui ir atiminėjimui, kalba apie tuo metu seniūno turėtas valdžios galimybes. Tokia padėtis susidarė dėl to, kad Kęsgailos Žemaitijoje turėjo didžiausias žemės valdas ir iš jų gaudavo didžiules pajamas. Kita vertus, jie užėmė labai aukštą pareigą ne tik Žemaitijoje. Mykolas Kęsgaila 1445–1448 m. buvo Vilniaus kaštelionas. Kiek vėliau Vilniaus kašteliono pareigas taip pat ėjo Žemaitijos seniūnai Jonas ir Stanislovas Kęsgailos. Seniūnas Žemaitijoje buvo administracinės hierarchijos viršūnė. XVI a. viduryje, vykstant administracinei reformai, žemaičiai prašė kunigaikščio, kad leistų seniūną vadinti vaivada. Leidimas nebuvo duotas, bet šis prašymas rodo, kad seniūno institucija Žemaitijos bajorijai buvo svarbi ir ji pati siekė ją sureikšminti.“⁶

Šiuo atveju norint išsiaiškinti, kas buvo

Žemaičių seniūnijos gyvavimo laikotarpiu jos sostinės (centrai) krašto administravimo prasme, turėtume pasižiūrėti, kas tuo metu ėjo Žemaitijos seniūnų pareigas ir kur jie reziduodavo. Žemaitijos seniūnų sąrašas pateikiamas šio numerio 14–17 puslapiuose.

Žemaitijos seniūnai reziduodavo įvairiose vietose, dažnai Žemaitijoje negyvendavo, tad, jei jų rezidavimo vietas laikytume Žemaitijos istorinėmis sostinėmis, atsidurtume aklavietėje. Beje, dažnas iš Žemaitijos seniūnų vienu ir tuo pačiu metu eidavo kelias svarbias valstybines pareigas.

Taigi krašto administravimo centrų (Žemaitijos istorinių administravimo centrų – simbolinių sostinių) turėtume ieškoti kitur.

Svarbius Žemaitijos administravimo reikalus šiame krašte sprendavo seimeliai. Kas jie tokie buvo, kada veikė ir kur? Ką apie tai knygoje „Žemaitijos istorija“ išspausdintos publikacijos „Žemaitija XV–XVIII amžiuje“ skyriuje „Administravimas, teismai, seimeliai“⁷ rašo istorikas V. Vaivada?

„XV–XVIII a. galima įžvelgti gal du svarbesnius Žemaitijos administravimo modelio raidos etapus. Pirmasis apimtų XV a. ir tęstųsi iki 1565–1566 m. teisminių ir administracinių reformų, o antrasis – XVI a. pab. – XVIII a. pab. Kiekvieną iš šių etapų galima būtų suskirstyti į smulkesnius periodus. Pirmajame būtų galima išskirti laikotarpį iki 1527 m., t. y. laikotarpį, kuriuo Žemaitijoje stipriau reikėsi seniūno administracinės galios, kol galop jų nesuvaržė Didysis kunigaikštis, perimdamas dalies anksčiau seniūnui patikėtų valstybinių tvarkymą į savo rankas. Antruoju laikotarpiu panašių etapų įžvelgti kiek sunkiau, gal išsiskiria tik XVIII a. antrosios pusės teisminių teritorijų pertvarkymai. Su jais glaudžiai siejosi ir bajorų savivaldos klausimai – kiekvienoje reparticioje, kuri labai dažnai buvo vadinama tiesiog pavietu, vykdavo atskiri bajorų seimeliai.

Pirmuoju etapu Žemaitija mėgino surasti savo vietą visame LDK gyvenime, sutvarkyti savo vidaus gyvenimo organizaciją. [...] 1441 m. po Žygimanto Kęstutaičio nužudymo pasireiškusiuose Žemaitijos bajorų nesutarimuose su LDK ponija dėl pretendento į Didžiojo kunigaikščio sostą, žemaičių bajorijai pavyko užtikrinti Žemaitijos seniūnystės, kuri LDK titule pradedama vadinti kunigaikštyste, lygiavertę padėtį kitų LDK vaivadsčių ir seniūnijų atžvilgiu. 1441 m. DLK Kazimiero suteikta privilegija, nors tiesiai

(Nukelta į 12 p.)

(Atkelta iš 11 p.)

apie tai ir nekalbėdama, bent jau bendriausiais bruožais nubrėžė ir Žemaitijos administravimą – Žemaitijos bajorija gavo teisę pati rinkti seniūnus. [...]

Kitas įtakingas Žemaitijos administravimo institutas buvo tijųnai. Valsčių skaičius ne visada lėmė tijųnų skaičių. Kartais vienas tijųnas galėjo administruoti kelis valsčius, todėl tijųnų skaičius keitėsi. XVI a. jų priskaičiuojama net iki 22–23. [...] Tijųnų institutas Žemaitijos administravimo sistemoje išliko reikšmingas iki pat Lietuvos–Lenkijos valstybės žlugimo.

Vilniaus seimas 1564–1566 m. perskirstė LDK į 30 paviėtų, kurie sudarė 13 vaivadyščių. Žemaitijos seniūnija, kaip ir Polocko, Mstislavlio, Podolės, Breslaujos vaivadijos, savo sudėtyje turėjo po vieną pavietą, t. y. jų teritorijos smulkiau nebuvo padalytos. Būtent šiais metais vykdytas reformas galima būtų laikyti antrojo Žemaitijos administravimo laikotarpio pradžia.

Iki XVI a. vid. nusistovėjęs LDK valdymo organizavimo modelis tenkino Žemaitijos bajoriją. Tai rodo ir 1564–1566 m. reforma. Vykdamas ją bajorija iš pradžių pasipriešino naujovėms, nors šios ir žadėjo jai kur kas didesnes laisves. Žemaitijai būdingas lėtas perėjimas prie naujovių, tam tikras mąstymo inertiškumas. Gal tuo ir būtų galima aiškinti, kodėl Žemaitijos bajorija vis dėlto siekė XVI a. vid. išlaikyti senuosius institutus, o siūlomą naują tvarką pajungti senajai. Daugelio paviėtų bajorija siuntė DLK seimeliuose priimtus prašymus, pretenzijas dėl kai kurių reformos punktų. Prašymus buvo pateikusi ir Žemaitijos bajorija. 1566 m. Bresto seime žemaičių bajorija jų pateikė šešis. [...] Žygimantas Augustas patenkino, suprantama, ne visus prašymus. [...]

Žemaitija dar mėgino apeliuoti ir kitame, 1568 m. įvykusiame Gardino seime. [...] Iki 1574 m. balandžio 9 d., kai Henrikas Valua pasirašė senųjų privilegijų patvirtinimo aktą, žemaičiams patiems naujoji tvarka, matyt, pradėjo patikti, nes privilegijoje rašoma, jog prašant Žemaitijos seniūniui ir pageidaujant visiems Žemaitijos žemės urėdininkams, šlėktai ir riterijai, paliekamos kaštelionų, pakamarių ir karužos institucijos, taip pat Žemės teismo teisėjai, pateisėjai ir raštininkai, kurių anksčiau čia nebuvo ir atsirado tik Žygimantui Augustui valdant. [...] Žemaitijos bajorija lyg ir susigrąžino visiška savivaldą, kuri buvo pažeista vykdamas administracinę reformą. Visos vietinių pareigūnų skyrimo privilegijos bent jau formaliai vėl atsidūrė žemaičių bajorijos rankose.

Viena iš administracinės reformos įgyvendinimo Žemaitijoje problemų, kad čia nebuvo stipresnių miestelių. Iki reformos vietinės bajorijos seimeliai vyko ir Vilkijoje, ir Kražiuose. Nuolatinio seimelių centro nebuvo. Tad ta pačia privilegija Henrikas Valua leido tokia vieta pasirinkti Raseinius ir jų svarba Žemaitijos gyvenime išaugo. Ne šiaip sau dar ir dabar Raseiniai kartkartėmis pavadinami Žemaitijos sostine. Tačiau ir šiame miestelyje teismai įsitvirtino ne iš karto. Dar 1581 m. Žemaitijos pasiuntiniai Varšuvos seime (Dirvėnų tijųnas Merkelis Vaitiekus Šemeta, Povilas Stanislovas Daurmantas Siesickis) visos žemaičių bajorijos vardu Steponą Batorą prašė leisti išsipirkti už 1200 kapų grašių valdovui priklausiusius Raseinius iš Motiejaus Petkevičiaus našlės, kad čia galėtų vykti bajorų seimeliai, savo sesijas rengti teismai. Steponas Batoras tokiam žemaičių prašymui neprieštaravo. Žemaičių seniūnui Jonui Kiškai buvo liepta vykti į Raseinius ir čia išmatuoti vietą, kurioje turėjo būti pastatytas teismo pastatas. Beje, prašyme buvo įrašyta,

kad Raseiniuose turėtų vykti ir Žemaitijos tribunolo, kuris čia dėl vietos bajorijos nesugebėjimo jį suformuoti taip ir nepradėjo veikti, sesijos. Žemaičiams DLK Zigmantas Vaza leido savo atstovus deleguoti į Vyriausiąjį LDK tribunolą Vilniuje. Žemės teismo sesijos Raseiniuose vyko jau XVI a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje. Žemės teismo urėdas, kurį sudarė teisėjas, pateisėjis ir raštininkas, buvo renkamas bajorų seimelyje. Čia jie išskeliami kaip kandidatai, o išrinkimą tvirtindavo DLK. Tik po to pastarieji gaudavo visišką veiklos laisvę. [...] Žemės teismo kompetencija buvo gana didelė – apėmė daugiausia žemėvaldos problemas. Be teisminių įgaliojimų, Žemės teismas dar veikė ir kaip notariatas – į teismo knygas buvo įrašomi įvairiausi svarbūs to meto bajorijos gyvenimo dokumentai, tarp jų – net seimelių instrukcijos ar liaudos.

Pilies teismas susiformavo iš seniūno teismo. Jo sudėtyje buvo pats seniūnas, kuris pasirinkdavo ir Pilies teismo teisėją bei raštininką. Prieš pradėdamas eiti pareigas teisėjas turėjo prisiekti. Šio teismo teisėjai tarnybą gaudavo iš seniūno rankų, todėl skundai dėl neteisėtų sprendimų ir t. t. pirmiausia turėdavo būti atiduoti svarstyti seniūnui ir tik nesutikus su jo sprendimu – valdovo nuožiūrai. Pilies teismas dažniausiai nagrinėdavo kriminalines bylas, tačiau neretai jo knygosė randame įrašytų ir žemėvaldos bylų, ir seimelių instrukcijų, liaudų.

Be Žemės ir Pilies teismų, vykdamas valstybinę reformą, buvo įsteigtas ir Pakamarės teismas. Priimant Antrąjį LDK Statutą jau dalyvavo ir Žemaitijos pakamarė, Ariogalos tijųnas Mikalojus Stankevičius Bilevičius. Tad Žemaitijoje pakamarės institutas ir jo teismas atsirado veikiausiai dar 1565 m. Nors Antrajame LDK Statute buvo nurodyta, kad pakamarę skiria valdovas, tačiau Trečiajame ši teisė buvo perduota vietos bajorijai. Pakamarė išrinktas galėjo būti tik paviete gyvenantis bajoras. Pareigas jis eidavo iki gyvos galvos. Po išrinkimo pakamarė turėdavo prisiekti savo urėdai. Pagrindinė pakamarės teismo funkcija – aiškintis įvairius nesutarimus, ypač žemės valdų ribų klausimais. Šiaip bylas į Pakamarės teismą turėjo nukreipti Žemės teismas, tačiau daugiausia šio teismo knygosė užfiksuota bylų yra nukreiptų iš Pilies teismo ir net Tribunolo. Pakamarės institutas buvo svarbus Žemės urėde. Sąraše jis minimas iš karto po maršalkos, prieš vėliavininką bei Žemės teismo pareigūnus. Svarbi jo funkcija ir bajorų seimelių metu – jo parašas visada būdavo tarp pirmųjų pareigūnų.

Svarbūs Žemaitijos kunigaikštystės teismų praktikoje buvo ir važmai, t. y. teismo vykdytojai. Šios pareigos susiformavo susiliejus vižams ir deckiams. Vaznys atliko kelias funkcijas: pirmiausia jis buvo teismo vykdytojas, be to, oficialus liudytojas, ypač nustatant padarytus nuostolius. Vazniai turėdavo palaikyti tvarką teisme, išnešioti kvietimus. Dėl vaznių atliekamų funkcijų, jų buvo renkama tiek, kiek reikia teismų darbui užtikrinti.

Po XVI a. vidurio teisminės reformos tvarka nesikeitė iki XVIII a. antrosios pusės. Pakraščių gyventojams buvo nepatogu vykti tvarkyti svarbiausių žemėvaldos klausimų į Raseinius, tačiau tik 1764 m. Žemaitijai buvo suteikta privilegija ir įkurta dar viena teisminė teritorija – Telšių repartacija, kuri turbūt dėl to, kad čia teisė savarankiškai šaukti savo seimelius gavo vietos bajorija, buvo vadinama Telšių pavietu (plačiaja prasme). Naujai sukurtai teisminei apygardai 1764 m. Seimo nutarimu turėjo priklausyti Telšių, Rietavo, Pajūrio, Viešvėnų, Karšuvos, Šauduvos, Godingos, Tverų, Patumšių, Biržinėnų, Palangos, Pavandenės, Medingėnų, Karklėnų ir Žarėnų pavietai. 1766 m. Seimo nutarimu prie Telšių teismi-

nės apygardos dar buvo prijungti Didžiųjų ir Mažųjų Dirvėnų pavietai. Jų prijungimas motyvuotas susisiekimo nepatogumais. Pastarajame Seime taip pat buvo nutarta, kad, atsiradus problemų dėl Žemės urėdo bei Vyriausiojo Tribunolo atstovų rinkimų, kurie vykdavo Raseiniuose Trijų Karalių sesijos metu, Telšių teismams buvo leista į šio laikotarpio sesiją rinktis tuoj po Pelenų dienos. Atsiradus dviem teisminėms apygardoms, Raseinių teismas išsaugojo savo prioritetines teises. Į šio teismo archyvą turėjo būti siunčiamos ir Telšiuose vedamos knygos.

Telšių repartacija veikė iki 1775 m. Tų metų Seimas ją perkėlė į Šiaulius, kur labai aktyviai ekonomijos reikalus tvarkė Antanas Tyzenhauzas. Buvo pakeistos Šiaulių teisminės apygardos ribos. Jai turėjo priklausyti Šiaulių, Didžiųjų ir Mažųjų Dirvėnų, Beržėnų, Tendžiogalos, Josvainių, Palangos bei Platelių, Telšių, Rietavo, Patumšių, Biržinėnų, Pavandenės, Medingėnų ir Karklėnų pavietai. Teismų vedimo tvarka palikta tokia, kokia buvo susiklosčiusi. Tačiau Šiaulių ir Raseinių teisminių apygardų teritorijos, matyt, nelabai tenkino vietos bajoriją, nes jau kitame, 1776 m. Seime, buvo nutarta, kad Raseinių teismams turi priklausyti Ariogalos, Veliuonos, Vilkijos, Josvainių, Tendžiogalos, Raseinių, Viduklės, Kražių, Karšuvos, Pajūrio, Šauduvos, Telšių, Tverų, Rietavo ir Palangos pavietai. Šiaulių teisminei apygardai liko Šiaulių, Mažųjų ir Didžiųjų Dirvėnų, Beržėnų, Užvenčio, Viešvėnų, Gondingos, Biržinėnų, Pavandenės, Medingėnų, Karklėnų, Žarėnų ir Patumšių pavietai, o iš Veliuonos pavieto – Dotnuvos bei Laudos traktai. Tokia teismų struktūra išliko iki 1790 m., kai Žemaitijos atstovams prašant buvo leista įsteigti dar vieną, jau trečią, teisminę apygardą Telšiuose, kuri turėjo apimti Telšių ir Palangos pavietus. Toks buvo paskutinis teisminių apygardų perskirstymas iki Lenkijos–Lietuvos valstybės paskutiniojo padalijimo.

Žemaitijoje nuo XVI a. pradžios vis didesnį vaidmenį valstybės politinė gyvenime įgijo bajorija. 1564–1566 m. administracinė reforma paspartino bajorų savivaldos formavimąsi. Tad jau XVI a. II pusėje labai svarbią vietą Žemaitijos gyvenime užėmė bajorų seimeliai. Jie buvo įsteigti 1565 m. Vilniaus seime. Pavietų seimelių šaukimas nebuvo griežčiau reglamentuotas. Jie turėjo susirinkti DLK sprendimu 4 savaitės prieš Didįjį seimą. Seimeliuose turėjo būti svarstomi Didžiojo kunigaikščio rašte išdėstyti klausimai, taip pat aptariamoms vietinėms problemoms. Nuo kiekvieno pavieto, kaip ir nuo Žemaitijos kunigaikštystės, turėjo būti renkami delegatai (atstovai) į Didįjį seimą. Taip seimelio darbą reglamentuoja Antrasis LDK Statutas. Seimelių šaukimo ir darbo tvarka iki XVIII a. ketėsi mažai, tik 1764 m. Žemaitijos delegatų į Seimą skaičius buvo padidintas iki trijų, o 1776 m. – iki šešių. Pirmą kartą seimeliai susirinko prieš 1566 m. Seimą Lietuvos Brastoje.⁴

A. Butrimas publikacijoje „Žemaitijos istorijos ir kultūros ypatumai“ pažymi, kad: „Svarbiausia data, žyminti Žemaičių seniūnijos, kunigaikštystės bei savivaldos pabaigą – 1795 metai, kai LDK, o kartu ir Žemaitija netenka savo politinės nepriklausomybės. Simboliškai Žemaičių kunigaikščio titulas atsiduria Rusijos caro titulu sąrašė. 1840 m. iki tol dar kai kada oficialiai pavartotas Žemaitijos pavadinimas buvo uždraustas. Tik žemutiniams luomams ir Žemaitijos bajorijai kraštas liko „buvusia Žemaičių kunigaikštyste“, o katalikiškose to meto maldaknygėse dar pasitaiko rasti „mūsų kunigaikštija“, „Žemaičių seniūnija“.

Nebeliko Žemaičių seniūnų, savivaldos, o atsiradęs pavadinimas „Žemaičių žemė“ imtas vartoti kraštui, kuriame vyrauja žemaičių dialektai, įvardyti.

Žemaitijos seniūnas Jonas Mikalojaitytis Radvila III (apie 1492–1542). Jis 1435–1542 m. Žemaitiją valdė iš Kėdainių. Paveikslas sukurtas apie 1733–1737 metus. Dailininkas nežinomas. Portretas saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Tačiau išlieka viena institucija, ypač svarbi krašto religiniam ir netgi politiniam gyvenimui – Žemaičių (Telšių) vyskupija. Žemaičių vyskupija, kaip jau rašyta, 1926 m. buvo panaikinta ir įkurta Telšių vyskupystė. Jos centras – Telšiai. Šis miestas dabar – Žemaitijos etnografinio ir iš dalies istorinio regiono dvasinis, kultūrinis, švietimo ir mokslo centras.

Taigi kaip Žemaitijos seniūnijos administraciniai centrai (mūsų atveju simbolinės Žemaitijos administravimo sostinės) yra buvę: Veliuona, Kražiai, Raseiniai, Telšiai ir Šiauliai. XVI a., valdant kunigaikščiui Jonui Radvilai (apie 1492–1542), Žemaitijos administracinis centras septynerius metus buvo Kėdainiai. Žemaitijos dvasiniai, kultūros, švietimo ir mokslo centrai yra buvę Varniai ir Kražiai, o Telšiai nuo 1926 m. – Žemaitijos dvasinis, kultūros, švietimo ir mokslo centras.

¹ Butrimas A., „Žemaičių subtautos formavimasis“, *Žemaičių istorija*, Vilnius: Regnum fondas, 1997, p. 78.

² Butrimas A., „Žemaitijos istorijos ir kultūros ypatumai“, *Žemaitija, prieiga internete* http://samogitia.mch.mii.lt/kultura/Butrimo_str.htm (žr. 2016-01-30)

³ *Ten pat.*

⁴ *Ten pat.*

⁵ Vaivada V., „Žemaitija XV–XVIII amžiuje“, *Žemaitijos istorija*, Vilnius: Regnum fondas, 1997, p. 117–118.

⁶ Vaivada V., p. 117.

⁷ Vaivada V., p. 117–123.